

І. Я. СЕМЕНЮК

Іван Ярославович Семенюк, здобувач Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНІ ДИЛЕМИ, ПРИНЦИПИ ТА ЦІННОСТІ В АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Суттєва складова адвокатської діяльності – професійні дилеми адвоката. Їх вирішення зумовлене суб'єктивними та об'єктивними чинниками адвокатської діяльності. Суб'єктивні чинники пов'язані, зокрема, із особливостями підходів адвоката до професійної діяльності, рівнем готовності адвоката нести професійну відповідальність, особливостями стосунків адвоката та клієнта. Об'єктивними чинниками можуть бути, наприклад, прогалини діючого законодавства, долати які адвокат може з огляду на власний розсуд, пріоритетність інтересів клієнта тощо. Ці традиційні аспекти адвокатської діяльності є актуальними для науково-практичного дослідження й сьогодні.

Чи є професійні дилеми адвоката та принципи адвокатської діяльності органічно пов'язаними, який їхній взаємозв'язок? Ключова теза в постановці та вирішенні проблеми полягає, на нашу думку, в тому, що професійні дилеми адвоката вирішуються (точніше, повинні вирішуватися) згідно з принципами адвокатської діяльності. Такі принципи можуть бути як позитивовані (наприклад, передбачені в правилах адвокатської етики чи деонтології), так і такими, що не обов'язково відображені об'єктивно (наприклад, є настановами людської совісті). Як пропонується розглядати в цьому фрагменті дослідження, принципи адвокатської діяльності, в свою чергу, є відображеннями цінностей. Отже, чи прослідковується взаємозв'язок категорій: «професійні дилеми» – «принципи» – «цінності», за якого цінності – це основи принципів, які відповідно є (чи повинні бути) критеріями вирішення професійних дилем? Далі в статті подається виклад, що перевіряє й обґрунтовує зазначені тези.

Професійні дилеми адвоката чи то юриста – актуальна, але малодосліджена наукова проблематика¹. Між тим, на практиці ця проблематика є щоденною та буденною. Вважається, що в силу специфічності професійної діяльності адвокат повинен чітко дотримуватися високих етичних стандартів поведінки, специфіки взятих на себе обов'язків. Зокрема це: незалежність, конфіденційність, професійна таємниця, законність тощо. Для практичного здійснення цих принципів розроблено професійні етичні та/чи деонтологічні правила, які є обов'язковими для виконання адвоката. Професійні дилеми можуть виявляти розбіжності між професійними стандартами та особистими переконаннями. Їхнє вирішення також є чинником становлення інституту адвокатури.

Мета даної статті полягає у виявленні взаємозв'язку професійних дилем, принципів та цінності адвокатської діяльності.

Для досягнення мети пропонується окреслити низку професійних дилем.

Дилема «право-закон». У процесі захисту адвокатом інтересів клієнта інколи виявляються інтереси клієнта, які не передбачено законом. Постає питання: чи зобов'язаний адвокат захищати всі чи лише законні інтереси клієнта? Як зазначає Л. Д. Кокорев, «захисник зобов'язаний... захищати винятково законні інтереси обвинуваченого, під якими розуміються інтереси, які хоча і не передбачені правовою нормою, проте породжуються законом, відповідаючи його змісту»². Так, адвокат повинен обрати лінію захисту в інтересах клієнта, виходячи з принципу професійного обов'язку захисту законних інтересів особи і виключно законними способами.

Проте можливі й інші точки зору. Адже «до тих пір, поки істину не встановлено й не закріплено в судовому рішенні чи вироку, неможливо визначити, правомірний інтерес підзахисного чи ні. До моменту постановлення рішення адвокат зобов'язаний керуватися презумпцією законності інтересів підзахисного»³. Через відсутність законодавчого закріплення питання у писаному праві, виявляється суперечність в адвокатській діяльності.

Ще одна яскрава дилема сучасної адвокатської діяльності пов'язана з проблематикою співвідношення понять *право* і *закон*. Як підкреслює С. П. Головатий, «вже досконало опрацьовано нашими зарубіжними колегами і що вже давно стало класичним здобутком у розумінні й тлумаченні верховенства права виключно в рамках доктрини права, відповідно до якої верховенство права у сучасному розумінні – це сучасний закон природи»⁴. Між тим, на думку інших науковців і практиків, саме верховенство закону, радше ніж права, повинно домінувати; принцип законності як принцип, що домінував у радянській науковій та практичній традиції права, не втратив своєї актуальності. Як видається, для адвоката зазначена дилема в адвокатській діяльності вирішується на користь верховенства права як з філософсько-правових, так і практичних міркувань: цей принцип відображає природно-правове праворозуміння адвоката, пропонує ширші можливості захисту прав клієнта, зокрема в контексті їх захисту як прав людини, що не залежать від волі держави. Таким чином, право стає обґрунтованою, конкретною й домінуючою (понад закон) цінністю адвокатської діяльності.

Дилема «доцільність–справедливість». Суперечність може виявлятися у судовій адвокатській діяльності за політичних мотивів. У такому разі принцип доцільності вступає в суперечність з іншими принципами, наприклад, справедливості⁵. Як зазначає вчений Н. М. Таварткіладзе, «на професіональну мораль, як

показник загального становища моралі, особливо впливають конкретні історичні умови, а окрім того в ній знаходять своє відображення проблеми загальнолюдських цінностей»⁶. Автор наголошує на принципах адвокатури та принципах суспільства, зокрема судочинства, яке в силу політичного фактору спроможне переступити через основні цінності суспільства.

З погляду науки, зокрема філософії права, узагальнення вчення про принципи адвокатської діяльності в контексті професійних дилем є практично актуальними, перспективним для розвитку адвокатури. У цьому зв'язку його значення можна порівняти із значенням проблематики принципів права. Так, Н. М. Бакаянова зосереджує увагу на особливу роль «в цьому питанні саме моралі в їх формуванні, яка заснована на основі тісного взаємозв'язку норм і принципів права з нормами та принципами моралі, що пояснюється сукупністю сфер їх врегулювання»⁷. На її думку, «врахування в процесі правотворчості вимог справедливості призводить до появи легітимного права, а їх одночасна реалізація в процесі судочинства свідчить про справжнє здійснення правосуддя»⁸. Дотримання ж справедливості особливо активно сприятиме реалізації верховенства права, що в свою чергу відобразатиметься позитивними результатами діяльності як сторони захисту у судовій справі, так і об'єктивністю розгляду спірного питання судом.

Дилема «етика конфіденційності в стосунках адвокат–клієнт». Суперечності в позиціях захисника та підзахисного є в окремих випадках дилемним питанням судової практики.

Завідомо неправдиві відомості клієнта спричинюють спотворення лінії захисту, ускладнюють роботу адвоката, унеможливають здійснення правосуддя. У взаємовідносинах адвокат–клієнт від першого потрібно, а другому суворо рекомендується, дотримуватись максимальної чесності та відвертості з усіх питань, що обговорюються. Свідомий обман клієнтом адвоката, приховування негативних для клієнта обставин, невинуватий ні з точки зору моральності поведінки клієнта, ні з точки зору практичного результату справи. Розуміння такого поступку віднаходимо у бажанні особи заручитись прийняттям доручення на представництво та захист в суді адвокатом інтересів клієнта. Дилемність виникає зокрема в тому, що адвокат, прийнявши доручення на захист та в ході роботи у справі, виявив приховані від нього факти, має моральне право відмовитися від подальшого ведення справи. Проте з точки зору встановлених (в Україні) правил професійної етики це недопустимо.

Відтак, в адвокатській діяльності поширена ситуація, коли клієнт надає адвокату певну інформацію, що пов'язана зі скоєнням злочину. Йдеться про дві конкретні ситуації: скоєний злочин і злочин, що готується. У випадку скоєного злочину адвокат не зобов'язаний надавати інформацію про це правоохоронним органам, попри те, що це могло б сприяти здійсненню законності; в протилежному разі – адвокат діятиме всупереч законним інтересам клієнта щодо його захисту. У другому випадку (готування злочину) виникає дилема: з одного боку, надання такої інформації сприятиме законності, проте суперечитиме інтересам клієнта, компрометуючи його, дискредитуючи самого адвоката в очах клієнта. Як видається, в другому випадку адвокат зобов'язаний надати інформацію про злочин, що готується, оскільки тим самим він здатен попередити його вчинення, захистити *інші* охоронювані законом інтереси.

Дилема «особисте як професійне життя адвоката». Чи зобов'язаний адвокат своїми обов'язками поза межами професійної діяльності, в приватному житті? Уявляється, що статус адвоката є необмежений в часовому вимірі. Упродовж доби останній може виконувати професійні обов'язки, має відповідні професійні права. Існує і соціально-моральний ризик. Помилки чи гріхи одного адвоката – загроза для репутації всієї професії. Моральна сторона професії є важливою. Поступаючи за духом права та в межах букви закону, адвокат своїми діями втілює цінності, засадничі як для професії, так і суспільства.

Особливість основоположних принципів адвокатської діяльності (діяльності адвоката) полягає в тому, що вони живуть не тільки в текстах законів, а насамперед у свідомості захисника. Вони проявляються у практиці, а в нормативних актах лише віднаходять своє підтвердження. Фактичність сприйняття певних ідей як принципів права спостерігається не від конкретної норми закону, а, напевне, від відчуття правомірності, яке поступово розвивається в адвоката.

Узагальнення та дослідження професійних дилем і принципів адвоката може бути конкретизоване в контексті філософії адвоката (наприклад, у контексті дослідження філософії правосуддя)⁹. Малодослідженим є питання використання принципів у практичній правозахисній діяльності адвоката. Чимало науковців зосереджуються винятково на принципах законності та справедливості, проте практика доводить наявність інших в адвокатській діяльності.

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що суттєвого дослідження варті принципи адвокатської діяльності в процесі утвердження прав та свобод людини і громадянина, зокрема в контексті вирішення професійних дилем.

Моральна відповідальність адвоката виникає як реакція на поточні події, віднаходить свій вираз у професійному обов'язку. Вона органічно включена у структуру моральних відносин, її сенс полягає у стабільній орієнтації людини на моральні цінності суспільства – як групові, так й індивідуальні.

Дослідження доводить взаємозв'язок професійних дилем, принципів і цінностей. Останні розглядаються як основи принципів, які відповідно є критеріями вирішення професійних дилем, котрі становлять основу того, що може розглядатися як особистісна філософія адвокатської діяльності чи професійна філософія адвоката. Поглибленому дослідженню шляхом деталізації професійних дилем та з'ясуванню засад філософії адвоката (чи адвокатської діяльності) можуть бути присвячені подальші фрагменти дослідження означеної проблематики.

¹ Розмова п'яти подорожніх юристів про проблеми і радості здобуття юридичного фаху // Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. – К., 2006. – С. 262 (в процесі обговоренні актуальних проблем відзначається: «...Може на це краще подивитися через призму особистих і професійних дилем. Саме вирішуючи їх, багато хто вирішує не на користь добра і справедливості. До речі, як їх вирішувати нас не вчили на юрфаці. Нас вчили законів, хоча вони й «правовий світ» теж в ідеалі представляють...»). Див. також: Сущенко В. М. Професійна відповідальність юриста: деонтологічні та правові проблеми // Наукові записки НаУКМА. – 2002. – С. 4–6.

² Бакаянова Н. М. Етичні принципи адвокатури в Україні: Монографія. – Одеса, 2005. – С. 54.

³ Там само. – С. 54.

⁴ Головатий С. П. Верховенство права: глухі кути вітчизняної юридичної доктрини / С. П. Головатий // Наукові записки: юридичні науки. – НУ «Києво-Могилянська академія». – 2008. – Т. 77. – С. 35. Як зазначив М. В. Костицький, «верховенство права базується на низці принципів: справедливості, свободи, рівності, розумності, стабільності, доцільності, деконцентрації і взаємобалансованості повноважень» (Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибрані наукові праці / І. А. Тимченко. Слово про колегу, товариша. Відп. ред. Н. В. Кушакова-Костицька. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 43–44). Як відзначає С. Шевчук, «верховенство права означає відданість суспільства праву та порядку на протигагу анархії, нестабільності, воєнному стану. У цьому сенсі верховенство права є філософським поглядом на суспільство, яке шанує основні демократичні цінності» (Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. – Х., 2002. – С. 114–115).

⁵ Дет., див., напр.: Бігун В. С., Семенюк І. Я. Здійснення правосуддя в політичних судових процесах (філософсько-правові аспекти проблематики на прикладі судових процесів у Східній Галичині 1930-х рр.) // Держава і право. – 2012. – Випуск 54. – С. 95–101.

⁶ Таварткіладзе Н. М. Етичні основи діяльності адвоката – захисника: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. «Судоустрій, прокуратура та адвокатура» / Н. М. Таварткіладзе. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2003. – 191 с.

⁷ Бакаянова Н. М. Етичні принципи адвокатури в Україні: Монографія. – Одеса, 2005. – С. 41.

⁸ Погребняк С. П. Про реалізацію в праві різних аспектів справедливості / С. П. Погребняк // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Матеріали Першого всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 16–17 вересня 2005 р.). – Львів: Край, 2006. – С. 288.

⁹ Як відзначає В. С. Бігун, «правосуддя в очах людини здійснює суддя». Водночас судочинство є частково результатом роботи адвоката, що реалізовує свої повноваження як представника сторони у справі. Суд як такий позбавлений світогляду, останнє є людським явищем. Див.: Бігун В. С. Філософія правосуддя: деякі антропологічні й аксіологічні виміри (нотатки до постановки проблеми) / В. С. Бігун // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Матеріали Першого всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 16–17 вересня 2005 р.). – Львів, 2006. – С. 62–63.

Резюме

Досліджено окремі принципи та цінності в вирішенні професійних дилем в адвокатській діяльності. Прослідковується взаємозв'язок професійних дилем, принципів і цінностей. Цінності розглядаються як основи принципів, які відповідно є критеріями вирішення професійних дилем, що складають основу того, що може розглядатися як особистісна філософія адвокатської діяльності чи професійна філософія адвоката.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, професійні дилеми, принципи, цінності, філософія права.

Резюме

Исследованы отдельные принципы и ценности в решении профессиональных дилемм в адвокатской деятельности. Прослеживается взаимосвязь профессиональных дилемм, принципов и ценностей. Ценности рассматриваются как основы принципов, которые соответственно являются критериями решения профессиональных дилемм и составляют основу того, что может рассматриваться как личностная философия адвокатской деятельности или профессиональная философия адвоката.

Ключевые слова: адвокат, адвокатская деятельность, профессиональные дилеммы, принципы, ценности, философия права.

Summary

The article explores certain principles and values in solving professional dilemmas in the defense lawyer's activities. It traces the relationship between professional dilemmas, principles and values. Values are considered as the basis of principles which are, respectively, the criteria of professional dilemmas and solutions forming the basis of what may be regarded as a personal philosophy of the defense lawyer or such lawyer's professional philosophy.

Key words: defense lawyer, advocacy, professional dilemmas, principles, values, philosophy of law.

Отримано 15.06.2012